
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXIX

DEPARTMENT OF CHEMICAL AND BIOLOGICAL SCIENCES

Book 11

ETNO VILLAGES
AND RURAL AMBIENT UNITS
IN REPUBLIC
OF SERBIA AND REPUBLIC
OF SRPSKA

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC MEETING

April 11th, 2017

Editor

Academician

DRAGAN ŠKORIĆ

BELGRADE

2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXIX

ОДЕЉЕЊЕ ХЕМИЈСКИХ И БИОЛОШКИХ НАУКА

Књига 11

ЕТНО-СЕЛА
И СЕОСКЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ
ЦЕЛИНЕ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ И РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ

11. априла 2017. године

Уредник

академик

ДРАГАН ШКОРИЋ

БЕОГРАД

2018

РАЗВОЈ ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА НА ПРОСТОРУ ЂЕРДАПСКЕ РЕГИЈЕ СА ПОСЕБНИМ АКЦЕНТОМ НА ОСНИВАЊУ И РАЗВОЈУ ЕКО И ЕТНО-КОМПЛЕКСА „КАПЕТАН МИШИН БРЕГ“ ДОЊИ МИЛАНОВАЦ

СУЗАНА СТЕФАНОВИЋ*, ЖИВОРАД СТЕФАНОВИЋ*

С а ж е т а к. – Овај рад има за циљ да проучи могућности и ризике за развој туризма на простору Ђердапске регије са специјалним акцентом на развоју еко и етно-туризма и организовању етно-комплекса, сагледавајући значај еко и етно-туризма у склопу укупног развоја свих видова туризма из економског и социјалног угла као и из перспективе појединачних инвеститора у контексту целовите туристичке политике Србије. Након представљања актуелне ситуације и кључних карактеристика сектора туризма, предмет истраживања се сужава кроз освртање на предузимљивост појединачног инвеститора, актуелна ограничења у реализацији идеје и допринос локалној заједници са становишта доприноса повећању запослених. После прегледа основних могућности и ризика за туристички бизнис у сегменту еко и етно туризма и кључних елемената туристичке политике, главна тема је детаљна анализа места и улоге еко и етно-комплекса „Капетан Мишин брег“ у укупној туристичкој понуди Ђердапске регије. У анализи је сагледан историјат пословања од оснивања до краја 2016. године, са посебним освртом на разраду идеје о оснивању етно-комплекса, на садржај понуде, број и структуру гостију, као и на ефекте и нето прилив. Посебно место у анализи имају посебни видови услуге. У оквиру широког спектра услуга истакнута је добродошлица, кратко историјско казивање о знаменитости подручја и историјским личностима, народно стваралаштво, понуда здраве хране, начин припремања и сервирања, уз опис стола „Ђердапска софра“, по чему је КМБ познат. На крају образложења дата је улога тог вида туризма као акцелератора у развоју других привредних грана, с једне стране, и актуелна ограничења у свим сегментима (инфраструктурна, образовна, финансијска) за бржи развој, те виђење могућих решења за отклањање ограничења.

Кључне речи: еко и етно-туризам, ограничења, акцелератор, сто „ђердапска софра“, галерија на отвореном „човек – дрво – вода“, биодиверзитет, одрживост

* Еко и етно-комплекс „Капетан Мишин брег“ Д. Милановац; info@kapetanmisiinbreg.rs

УВОД

Шта је то „еко и етно-туризам“ и који су мотиви који их покрећу и шта су заштићена природна добра као услов за покретање тог вида туризма? Ово су питања у тексту, али због односа према читаоцу и издавачу кратко ће бити објашњени на почетку.

Заштићена природна добра су, у најширем смислу, делови очуване природе, а конкретније под овим добрима подразумевају се делови посебне вредне и делом неизмењене природе (и предели) ретки и атрактивни природни објекти (кањони, пећине, врела, водопади....) и ретке биљне и животињске врсте. Под заштиту се стављају на основу закона. Природна добра стављају се под заштиту због својих ретких и особених вредности, значајних за очување биодиверзитета и геодиверзитета, али и због општег културног и научног и цивилизацијског значаја.

Савремена друштва (средине) су свесна стабилног и програмираног осиромашења природне средине, па на националном и међународном плану предузимају мере заштите и трајног очувања својих највреднијих добара природне баштине. Веома је важно да се истакне да се успостављањем заштите, природна добра не конзервирају већ им се прописује функционално коришћење за одређене, за људе, корисне делатности и активности које се могу организовати, а да не оштећују и деградирају њихове основне вредности. У такве делатности спадају, пре свега туризам (еко и етно као и други видови), едукација, научна истраживања, сакупљање плодова, одређени облици коришћења шума и земљишта и други облици програмираних активности.

Према томе, заштићена природна добра су важан мотив туристичке посете, а добро планиран и организован туризам може да буде потпуно усклађен са захтевима заштићене природе. Зато се у одређеним деловима већих природних добара дозвољава и изградња туристичких објеката. Еко и етно-комплекси јесу прави вид коришћења заштићених природних добара у функцији развоја туризма уопште.

Стога се веома често говори о туризму у заштићеним природним добрима или у заштићеној природи, или природној баштини.

На основу великог броја мотива, означавају се и посебни видови туризма. Под појмом еколошког и етно-туризма означавају се видови туризма који у себи садрже одреднице посебног (еколошког) односа према природи и одговорног стручног односа према народном стваралаштву (обичаји, народно занатство, културно наслеђе...). Посебност је у томе што није обичан рекреативан боравак у природној средини већ боравак са пажљивим и професионалним односом према природи (културној баштини, материјалним и нематеријалним делима).

Сл. 1. Поглед са Капетан Мишиног брега.
Фото: КМБ архива

Према садашњем сазнању, једини организован еко етно-комплекс на простору Ђердапске регије, лоциран је 5 км узводно од Доњег Милановца, непосредно уз Ђердапску магистралу. Назив комплекса је „Капетан Мишин брег“.

ПОЈАМ ТУРИЗМА И ЊЕГОВ КАРАКТЕР

Савремено друштво и туризам представљају два најтачнија повезана појма у модерном друштву. Туризам је не само огледало развијених друштава него и однос производних и друштвених односа који у њему владају.

Пошто је постао широка појава савремене цивилизације, туризам је све више присутан у готово сваком подручју јавног и приватног живота. Он је у већини формираних друштава ушао директно или индиректно, у установе или законске одредбе о правима човека. Туризам се појављује као компонента политичког и културног живота, а присутан је и у области здравства, социјалних служби и просвети. Од посебне је важности његов све већи утицај на готово све привредне делатности, и то како у националним тако и у међународним, па и у светским размерама.

Туризам се као појава испољава у различитим срединама на другачије начине и различитим интензитетом. Но где год се појави, или је узрок или последица побољшања услова живота. Тај феномен развија се наглим темпом, а по свему судећи он ће се и даље проширивати, ако човечанство

нађе довољно снаге да се сачува од рата, једине препреке, која може не само да га заустави у његовом позитивном развоју, него и да га уништи.

Значење и величина те појаве са свим њеним одразима не могу се сагледати ако се не уочи узрок због којег је настала и услови под којим се развила. Такав приступ туризму доводи до тачке око које се окреће цела појава и ради које је она настала. Ту средишњу тачку туризма представља човек.

Зато је од изузетне важности да се спозна који су били разлози и услови који су човека постепено претворили у туристу, и у којој су развојној фази број туриста и њихово кретање постали итекако значајни да су изазвали друштвену појаву која је временом добила данашњи назив туризам.

Нема поузданих знакова када је туристички феномен почео да добија онај карактер који се данас придаје туризму. Сигурно је да се туризам могао појавити тек када је човек успео да осигура такве животне услове у којима су биле намирене његове егзистенционалне или примарне потребе (нпр. храна, одећа, стан и сл.) и када му је било осигурано релативно мирно раздобље живота.

Према томе, задовољене примарне животне потребе и сређене политичке прилике представљају основне услове за развој туризма без обзира на то када се он појавио и на ком месту.

Дакле, елементарне врсте туризма и видови туризма, код којих човек сам, без туђе помоћи и услуга, задовољава своје потребе за одмором и разонодом, могу се развијати и на основу фактора слободног времена, док се више врсте и облици задовољења секундарних потреба, не могу остварити без другог важног фактора а то су слободна финансијска средства. У тој се фази развоја појављује и друго значење израза туризма.

Када се уз то има у виду масовни карактер туризма, онда је јасно да за задовољавање савремених потреба туриста мора да постоји већи број разноврсних делатности, које своју егзистенцију заснивају на оним средствима што их туристи користе за задовољење својих секундарних потреба.

Најважније одлике развоја туризма Србије након Другог светског рата – почетком педесетих година прошлог века конституисани су социјални облици домаћег туризма у Југославији, па је скоро 15 година социјалном друштвеном политиком подстицан развој радничког и омладинског туризма. За потребе таквог масовног туризма прављени су објекти ниског комфора – радничка одмаралишта, планинарски домови, дечија одмаралишта и слични објекти привредних и друштвених организација. Крајем шездесетих година постепено се мења друштвени концепт туризма. Туризам се усмерава на концепт економског привређивања и непосредног интереса предузећа. Уз помоћ стимулативних мера државе

туризам постаје фактор привредног развоја, а постаје и један од развојних приоритета. Највећи обим туристичког промета остварен је 1986. године и износио је 14.147.000 ноћења.

Подаци о броју посетилаца у Србији од 2012. до 2015. године указују на раст броја туриста и ноћења. У том периоду број ноћења смањен је за 10% код домаћих и повећан за 34% код страних, а укупно повећање ноћења износило је 2,5%.

Преглед броја ноћења туриста – Србија укупно

	2012.	2013.	2014.	2015.
Домаћи	4,688,485	4,579,067	3,925,221	4,242,172
Страни	1,796,217	1,988,393	2,161,054	2,409,680
Укупно	6,484,702	6,567,460	6,086,275	6,651,852
Индекс 2012=100,0	100,0	101,1	94,9	102,5

Извор: Републички завод за статистику

Туристички промет у Општини Мајданпек није примерен туристичким потенцијалима. Општину карактеришу природне лепоте, биодиверзитет, културно-историјски споменици и изграђени смештајни и угоститељски капацитети. Активирањем тих потенцијала уз помоћ додатних финансијских средстава, решавање инфраструктурних проблема и запошљавање стручног кадра, као и кроз осмишљавање организованије понуде, ова грана привреде могла би значајније да допринесе повећању друштвеног производа општине. Туристички промет у општини карактерише опадајући тренд у периоду од 1990. до 2015. године. Статистички подаци за општину у периоду од 2012. до 2016. године указују на значајно смањење броја посетилаца.

Преглед броја посетилаца у општини Мајданпек

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Приватни смештај	1,567	1,441	1,183	1,130	104
Хотели	30,710	25,562	21,340	20,377	–*
Рајкова пећина	6,105	5,136	3,710	4,729	6,151
Локалитет Лепенски Вир	31,582	32,702	26,321	30,053	34,860
ТИД	270	189	150	139	150
Крузери	10,960	9,823	15,329	22,812	18,493
Укупно	81,194	74,853	68,033	79,240	60,758
Индекс 2012=100,0	100,0	92,2	83,8	97,6	74,8

Извор: ТООМ Мајданпек

*Без података о броју гостију хотела

Смањење гостију који користе услуге смештаја (хотели и приватни смештај) јесте прави узрок укупног смањења броја посетилаца.

Ноћења туриста у периоду од 2012. до 2016. године имају такође опадајући тренд, и то веома значајан. Број ноћења домаћих гостију је преполовљен, а страних повећан за 27,4% у 2015. години у односу на 2012. годину.

Кретање броја туриста и ноћења на подручју општине Мајданпек

		2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Приватни смештај	Домаћи	1,796	1,459	1,243	1,717	1,596
	Страни	1,139	986	951	789	678
	Укупно	2,935	2,445	2,194	2,504	2,274
Хотели	Домаћи	62,426	42,838	34,874	31,910	–*
	Страни	7,204	9,086	8,722	9,841	–*
	Укупно	69,630	51,924	43,596	41,751	–*
Укупно	Домаћи	64,222	44,297	36,117	33,627	–*
	Страни	8,343	10,072	9,673	10,628	–*
	Укупно	72,565	54,369	45,790	44,255	–*

Извор: ТООМ Мајданпек

*Без података о броју ноћења у хотелу

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ – КОНЦЕПЦИЈА И ПРИНЦИПИ

Осамдесетих година 20. века дешавају се промене у разумевању развоја. Долази до одклона од дестинације концепта економског раста и развоја. Светска комисија за животну средину и развој Уједињених нација, публиковала је 1987. године документ „Наша заједничка будућност“ којим се у први план ставља оријентација на концепцију одрживог, то јест уравнотеженог развоја.

Основно полазиште документа је одрживи развој који задовољава потребе тадашње генерације, без угрожавања могућности будућих генерација до задовољења сопствених потреба.

Концепција промовише:

- Квалитет живљења и квалитет животне средине,
- Рационално коришћење општих и појединачних ресурса,
- Социјалну практичност у дистрибуцији ресурса и добара,
- Могућност избора садашњих и будућих генерација,
- Уравнотежен територијални развој.

Сл. 2. Капетан Мишин брег зими. Фото: КМБ архива

После 1987. године тај концепт се развија. Најзначајнија декларација је Агенда 21. светског самита о животној средини и развоју УН, одржаног у Рио де Женеиру „Рио самит“, из 1992. године.¹

Према тим документима, „одрживи развој“ значи: остваривање економског раста у складу са условима и капацитетом животне средине, који ће омогућити развој будућим генерацијама.

И пре усвајања тог концепта заштите природе и животне средине код нас су коришћени њему адекватни термини, „активна заштита“ и „заштита кроз развој“ у смислу рационалног коришћења ресурса и очувања основних вредности природе.

Одрживо коришћење ресурса и природе, као и одрживи економски развој, како су дефинисани представљају компромис са природом, на штету очувања природе. Објективно, нема целовите заштите ни природе ни човекове животне средине, јер се од уништавања или деградације и загађења целовито могу заштитити само поједини делови (предели или екосистеми) и објекти природне средине. Обавезе такве заштите предвиђене су у конвенцији о биодиверзитету.

Поред појма „одрживи туризам“ присутан је и појам „еколошки“ или „еко-туризам“, који означава облик туризма који у себи садржи одредницу посебног (еколошког) односа према природи. Посебност је у томе што није обичан рурални боравак у природи већ боравак са пажљивим и одређеним односом према природи.

За еколошко профилисање тих вредности, мора се поћи од два основна начела. Прво начело је опредељење за боравак у еколошки очуваној природној средини, а друго је едукативна припремљеност посетилаца

¹ Резултати светског самита у Рио де Женеиру, Бразил, 1992. године. Документи Савезног министарства за животну средину (1992. година).

и спремност да допринесу очувању и унапређењу заштићене и очуване природне средине. Стога произлази, да су за еко-туризам најзначајнији организационо-програмско усмерење и едукативна припремљеност.

Уколико би се еко-туризам на тим начелима консолидовао и програмски профитирао био би мотивски највише везан за пределе и објекте заштићене природе и најмање би је деградирао.

НАЦИОНАЛНИ ПАРК „ЂЕРДАП“

Национални парк пространо захвата узани коридор Ђердапске клисуре, њену десну долину страну и приобални сектор Дунава у дужини, скоро 100 км, као и ужи појас залеђа клисуре, ширине 5–8 км укупне површине 63.784 ха. Будући да је национални парк део Ђердапског подручја, неопходно је да се укаже на најзначајније одлике и значај подручја за Национални парк.

Основни природни феномен подручја је грандиозна Ђердапска клисура, најдужа и највећа клисура у Европи. Посебне целине представљају четири клисуре и три котлине које их раздвајају. То су: Голубачка клисура, Госпођин вир, Казанска и Сипска клисура.

Подручје Ђердапа кроз историју – уз обимна археолошка истраживања која су претходила изградњи хидроелектране Ђердап 1, потврдила су постојање великог броја локалитета.

Ђердапско подручје које је окружено планинским литицама и врлетима, ретке лепоте, испресецано брзацима Дунава, представља једну од огромних некропола народа и културе кроз Ђердапски простор, где су се одувек прожимале епохе старих цивилизација и прадавних трагова живота.

Писана историја овог краја углавном се поклапа са доласком старих Римљана почетком I века нове ере, који су се задржали око 400 година. У ствари, први утицаји долазили су из старе Грчке, долином Дунава, из Грчких колонија на обали Црног мора. У том периоду остварују се први трговачки контакти и размена добара. Први подаци о пловидби Дунавом, који се могу назвати поузданим, потичу из периода „оца историје“ Херодота (мит о Аргонаутима нпр.), V век п. н. е. Антички Грци, којима је био познат само доњи ток Дунава назвали су га (као и Трачани) Истар. Стари Римљани усвојили су келтски назив Данубиус (од речи Данув, која у основи значи река). Римљани су продирући на север из подручја Македоније избили 29. године п. н. е. на обале Дунава преко територије Трибала. Продрли су у тај део Источне Србије за време владавине римског цара Августа Октавијана (31. године п. н. е. и 14. године н. е.). Продор Римљана

није значао и крај сукоба са илирским и трачким племенима. Сукоби су престали тек за време императора Трајана.²

Ради обезбеђења римских граница, император Тиберије (владао је од 14. до 37. године н. е.) започео је изградњу пута „Via Danuvius“ 33. године.³ Пут је ишао од Сингидунума (Београд), преко Виминацијума (Костолац), Пинкума (Велико Градиште), Вилкус Купеа (Голубац), до великог утврђења Талија (Доњи Милановац). Пут је усечен у стене Ђердапске клисуре, са многим галеријама и дрвеним подупирачима, ширине до 3 м. Пут је завршен код Талијате.

Изградњу ђердапског пута наставио је император Трајан. За изградњу пута император је морао да преброди највеће препреке од Талијате, преко Колумбине (Голубиња) и Голог брда, где је уклесана чувена „Tabula Traiana“ на 2,5 км узводно од Трансдијерне (Текија).

Завршетак пута био је код Понтеса (Костол). Ту је саграђен величанствени мост на 20 стубова, дужине 1.127 м, 104. године н. е., а саградио га је чувени архитекта из Дамаска, Аполодарус. Макета Трајановог моста изложена је у државном музеју у Дробети Турн-Северину и показује да је висина сваког стуба била 45 м.

Подручје Националног парка „Ђердап“ – насељавање, археолошка налазишта, културно-историјски споменици – читаво подручје НП Ђердап је заштићена зона: Голубачка тврђава са широм зоном обухвата 23 ха, подручје Босмана са Соколцем, рачунајући и залеђе обухвата 28 ха, Лепенски Вир обухвата површину од 22 ха, кањон Бољетинске реке са Гребеном обухвата простор од 100 ха.

Реткост је да су се на уском ђердапском простору укрстиле културе, утицај и поруке различитих народа: Илири, Трачани, Келти, Дачани, Скити, Трачки Трибали, Гети, Мези, стари Грци, Римљани, Византијци и повремено Хуни, Авари, Монголи, Татари, Турци, Бугари и Немци.

У беспућима Ђердапа, 15 км узводно од Доњег Милановца, покренута је једна од најблиставијих и најсложенијих култура праисторије у Европи (а по многим и у свету), чија је старост 8.000 година. Праистановници Лепенског Вира успоставили су први у Европи, сложене привредне и друштвене односе, остварили су до тада незабележену архитектуру и

² Marcus Ulpius Trajanus, римски император пореклом из Шпаније, владао је Римском империјом од 98. до 117. год. н. е. Рођен је 53. године и владао је све до своје смрти 117. године н. е. Године 107. победио је Дачане и Дакију претворио у Римску провинцију.

³ Римски пут „Via Danuvius“ је грађен од 99. до 107. године н. е. за време римских царева Тиберија, Клаудија, Веспасијана и Домицијана. Пут је код Колумбине (Голубиња) секао планину Унум (Мироч) и преко Герулатиса (Мироч насеље) ишао до Егете (Брзе Паланке).

прве моделоване монументалне скулптуре од циновских облутака. Ископавањем откривена су многобројна плански изграђена станишта.

Посебно импресионирају 54 монументалне скулптуре, не само по облику и величини већ и по примењеној техници уметничке израде. Алаткама од камена, костију и рога, мајсторски су израђени, разноврстан накит и плочице са урезаним порукама и знацима, сличним писму, представљајући поруке лепенске културе. Скулптуре од камених облутака, углавном су посвећене заштитнику лепенаца – „Данубиусу“.

У зони Ђердапске клисуре поред описаног локалитета „Лепенски Вир“ налазе се и други остаци материјалне културе. Голубачка тврђава је споменик средњовековне војне архитектуре из 14. века и споменик културе од изузетног значаја, а такође и Трајанова табла која се налази на најкарактеристичнијем делу клисуре, испод кречњачког одсека Великог Штрпца (768 м). Диана-Караташ је римски каструм из I века и споменик културе.

На подручју НП налази се још 20 непокретних културних добара у облику археолошких локалитета, утврђења и цркава, затим две руралне амбијенталне целине народног градитељства.

Флора и фауна Националној парку „Ђердап“ – због положаја, дубине и пространства, Ђердапска клисура је имала и улогу топлијег рефугијалног станишта које је омогућавало да се у клисури одрже бројне реликтивне и ендемичке врсте терцијалне старости.

Научно је доказано да је Ђердапска клисура највећи центар флористичког и вегетацијског диверзитета на Балкану.

Шире ђердапско шумско подручје са богатим шумским екосистемима, представља предео најсложенијих листопадних економских шума. Због богатства шума и повољних осталих природних услова (довољно воде, травнатих површина и повољна клима) на овом подручју је заступљена бројна и разноврсна фауна. Посебно је значајна ловна дивљач – срна, јелен, дивља свиња, дивокоза, зец, лисица, јаребица, а заштићени су вук, рис, јазавац и др.

Богатство и разноврсност риба учинили су Ђердапско подручје познатим рибарским подручјем. Према подацима музеја у Дробети – Турн-Северину (др Николае Стинга, подаци из 1961. године) у Дунаву је забележено 55 врста риба, а у Ђердапу према казивању старих аласа има преко 40 врста риба.

Карактеристичне врсте риба Ђердапског подручја су: кечига, сом, смуђ, шаран, штука, деверика, кесега, црвенперка итд. Пре преграђивања Дунава ловила се крупна икросна риба моруна и јесетра од којих се производио веома цењени кавијар.

ЕТНО И ЕКО-НАСЛЕЂЕ ЂЕРДАПА

Етнографске вредности и фолклор – дуга насељеност, етничко прожимање, додири више култура, прометни дунавски пут, условили су богатство обичајне традиције. Ново се стапало са старим, досељеничко са староседелачким. Крајем старе ере област североисточне Србије насељавала су Трачка племена. О Трачанима, Трачкој култури, обичајима и животу највише се сазнаје из античких записа и налаза. У време Римског царства област Ђердапа била је гранично подручје. Граница царства била је Дунав а на његовој десној обали изграђена су бројна римска утврђења, насеља и кастели, чији се остаци и данас откривају и изучавају. За време императора Трајана, када су изграђени многи путеви, већина становништва је романизована. Данашње становништво овог краја је претежно српско али са хомогеном влашком етничком групом. Власи се претежно, у националном смислу, изражавају као Срби. Веровање у митска бића, божанства и демоне у овом крају, су многобројна и потичу из претхришћанског периода. Животни циклус рођење, свадбе, смрт пропраћен је многим ритуалима за које се верује да обезбеђују безбрижан живот на овоземаљском свету а олакшавају одлазак у вечити свет.

Становништво Ђердапа љубоморно чува своје обичаје и легенде из прошлости, а посебно се издваја:

– Народна медицина – у прошлим епохама и данас вештина лечења људи које се преноси из генерације у генерацију су веома значајне. Оболеле су лечиле особе од поверења и веште жене, веома важну улогу

Сл. 3. Етно-музичари на Капетан Мишином брегу.
Фото: КМБ архива

заштите и чишћења од болести имала је богојављенска водица и данас је има. Лечење се такође спроводило помоћу биља, мелема, помагала око сломљених костију. То се до данашњих дана задржало у лечењу мноштва болести, користило се и користи облоге од ракије, кукурузно брашно, овчијег лоја, безброј мелема справљених од лековитог биља.

– Народна ношња – до XIX века је у тесној вези са ношњама у широј области североисточне Србије и Румунског подунавља, након тога, као резултат различитог састава становништва и економских услова подручја, запажају се извесне разлике у одевању. У XIX веку за област Ђердапа карактеристична је влашка-унгурајнска ношња, сточарска одећа која се убраја у ред најкарактеристичнијих на Балканском полуострву. Одевни примерци ношње и данас се чувају у домаћинствима, као приватне збирке.

– Народне игре – део фолклорне традиције на простору Ђердапа обухватају игре Срба и Влаха. Извођење игара пратила је свирка дудука, виолина, „дружби“, оркестар гудача „банде“ (дувачки оркестар). Сеоске игре Влаха су бројне и до данас су више сачуване. Најчешће се игра „Орође патру“ (четворка), која има исти играчки образац као и српска игра „стара влахиња“. То је осмотактни играчки образац у коме се за четири такта прелази простор, за десном руком, два такта се одигравају у месту, а два такта за левом руком. То је и данас најчешћа игра на простору Ђердапа.

– Народне песме – као легитимитет традиционалног начина живота резултирао је богатством варијетета песама одређене обичајне праксе. Обредне српске песме годишњих циклуса најчешће су се певале у јесен и данима када су обављени последњи послови пред зиму. Најчешће су певане песме љубавне тематике. Обредне песме годишњег циклуса карактеристичне за влашко становништво овог подручја најчешће су биле додолске песме које су током лета имале мелодијске и текстуалне особености.

– Народни музички инструменти – пракса свирања традиционалних и народних иструмената на подручју Ђердапа имала је у прошлости а и данас важну улогу у сеоским светковинама и црквеним празницима, вашари, свадбе, сабори и славе, као и у свакодневном животу (приликом чувања стоке). Српска фрула, односно дудурјеш или (флуер) код Влаха аутохтони су називи за свиралу. Она има два тона и свирају је жене. Веома заступљен инструмент је и пастирска труба. Најчешћи назив је рикало или бушен, а користи се и назив рикалка, рикал, бушјен, бучин. Овај инструмент прави се неколико дана пре Ђурђевдана. Праве га пастири углавном од коре липовог дрвета. С обзиром на његове карактеристике и на то како се израђује у народу рикало се може сматрати као претеча дувачких инструмената на овим просторима. Поред описаних инструмената, народ користи и друге инструменте као што су гајде, дромбуље, ударачки инструмент тупан, двојнице и друго.

Сл. 4. Традиционални музичар-гајдаш. Фото: КМБ архива

– Народни обичаји и веровања – пракса сложених магијско-религијских радњи упражњаваних у животном и годишњем циклусу уз послове, на подручју Ђердапа, очувана је и сложена будући да је реч о мултикултуралном подручју. Поред мноштва обичаја посебно се издвајају свадбени обичаји, обичаји код рођења детета, погребни обичаји и обичаји у годишњем циклусу о Божићу, новој години, покладама, Ускрсу, Ђурђевдану, слави и заветинама.

– Свадбени обичаји – задржали су неке карактеристике попут обредног сејања брашна за свадбену погачу, опремање невесте пре венчања и њено спавање са девојкама, чешљање младе на други дан свадбе и још много других обреда.

Обичаји код рођења детета почињу још током свадбе.

– Погребни обичаји – одликују се веровањима у култ предака и култ покојника. Превасходно циљ обреда је да се олакша „одлазак душе покојника на други свет“, а потом да се прецима обезбеде светлост и вода „тамо“ где је хладно и где влада жеђ. Верује се да се души мора обезбедити „мир и спокој на оном свету“ уз помоћ пуштања крста, пуштања воде, „извођењем на свећу“, поменима, одржавањем 12 задушница колико их је у току године. Ови обреди се и данас одржавају.

– Годишњи циклуси обичаја – о Божићу домаћинства посећују коледари („кољинде“). На покладе је уобичајено паљење ватре „привег“ чиме се повезују живи и њихови умрли. На Младенце (22. марта) кућа се кади ради заштите од змија. Ђурђевдан је посебно значајан за сточаре. Тог дана се обавља прва мужа, куће се ките зеленилом.

Обележавање крсне славе почиње се са даном посвећеном кући и имању, други дан покојницима, а трећи живима.

ЕКО ЕТНО-КОМПЛЕКС „КАПЕТАН МИШИН БРЕГ“ ДОЊИ МИЛАНОВАЦ

Богатство свих видова наслеђа, сачуван еколошки простор и остали ресурси који се могу ставити у функцију туризма јесу полажиште где Еко етно-комплекс КМБ види своју шансу да себи обезбеди егзистенцију, а истовремено да пружи свој допринос развоју туризма у Ђердапу.

Идеја за оснивање и капацитетни (људски и капацитетни за њијем јосијију) – Еко етно-комплекс постоји од 2003. године. Удаљен је 184 км од Београда. Окружен зеленилом, с погледом са фантастичног видиковца на Дунав, чини да сваки тренутак проведен у њему остане у посебном и трајном сећању сваког посетиоца.

Комплекс заузима простор од 4 ха, смештајни капацитети су кућа апартаманског типа са погледом на Дунав и два засебна апартамана са одвојеним купатилима. Такође постоје и одвојени тоалети за све оне који кампују у природи, па им ово место пружа прилику за предах.

У овире комплекса је и јединствена галерија на отвореном простору са дрвеним скулптурама аутора и власника комплекса, затим галерија уметничких слика великог броја аутора који учествују на уметничким колонијама које се одржавају сваке године и јединствен музеј вина са импозантном збирком из читавог света.

Уз аутентично казивање о богатој историји Ђердапског подручја, посебан доживљај је шетање стазом здравља и уживање у посебним специјалитетима који се служе на отвореном.

Посетиоцима су увек на услузи чланови породице власника. Сви чланови имају више и високо образовање економске струке. Зависно од потребе ангажују се и чланови шире фамилије.

Пре оснивања еко етно-комплекса породица се бавила експлоатацијом шума и ту препознала и уверила се у све богатство Ђердапског подручја ресурсима који се изванредно могу користити у туристичкој делатности. Бављењем експлоатацијом шума откривени су јединствени примерци скулптура које је природа обликовала, богатство фауне и флоре које може да се валоризује кроз туризам.

Суочени са чињеницом да је експлоатација шума тежак посао, с једне стране, и чињеницом да поседују образовање које се може више валоризовати кроз ангажовање у туризму, чланови породице су одлучили да оснују еко етно-комплекс, и након десетак година показало се да је одлука била исправна.

На самом почетку рада постављена је специфична пословна филозофија, која се умногоме разликује од уобичајене пословне филозофије на нашим просторима. Та пословна филозофија заснива се на три света правила која се огледају кроз:

- аутентичност,
- рад с љубављу,
- дугорочно улагање.

Ауџенитичности – свесни чињенице, да сама локација и њена удаљеност од великих урбаних средина може бити и недостатак али и велика предност. Отуда се кроз правило аутентичности храна припрема на традиционалан начин са намирницама које се налазе у природи и најближем окружењу. Сама храна се служи на СОФРИ – ЂЕРДАПСКОМ СТОЛУ са карактеристикама Ђердапске регије. Дочек гостију подразумева добродошлицу са ракијом медовачом, лепињом као и инструменталним солистима који обучени у народну ношњу и са традиционалним инструментима, изводе етно-музику овога краја. У централном делу самог комплекса босоноги домаћин поздравља новопрстигле госте и кроз присутну беседу пружа много информација везаних за крај, о лику и делу капетан Мише Анастасијевића, о свом уметничком раду и дрвеним скулптурама као и својој животној причи. Након тога, гости се сами послужују са ђердапског стола, који садржи најмање 16 различитих врста јела. У основи је похована коприва, ђердапска проја и мирочки крављи пуномасни сир. На софри се такође налазе ђердапска чорба, неколико врста пита (са кромпиром, сиром, зељем, шампињонима и парадајзом), грилована паприка, кромпир, шампињони и пилетина са жара, зависно од захтева групе и мирочка јагњетина или јаретина. Ту се сервира и неколико врсти сезонских салата, домаћа лепиња, воће и домаћи колачи. Оно што чини посебну специфичност је чињеница да количине које гост конзумира нису нормиране, односно ограничене. По правилу се на крају служи домаће бело или црвено вино и домаћи сок од зове.

У зависности од расположивог времена, после оброка посетиоци се задржавају у разгледању самог комплекса: галерије на отвореном, музеја вина и галерије слика. Уз инструменталне солисте, госте обавезно испраћа домаћин до самог излаза.

Рад с љубављу – подразумева такав приступ власника са члановима свог домаћинства да, како они веома често кажу „раде 25 сати у дану који има 24 сата“. То подразумева да се буде сат времена пре буђења гостију, као и да на починак одлазе најмање сат времена након одласка гостију на починак.

Дугорочно улагање – подразумева чињеницу да је потребно да се у оплемењивању простора и стварању претпоставки за угодан и пријатан боравак многобројних гостију мора улагати најмање 10 година, да би се на добити рачунало тек једанаесте године.

Овакав концепт пословне филозофије, коришћење традиционалног народног градитељства приликом изградње објеката за смештај и

Сл. 6. Гости из Кине на Капетан Мишином брегу

су у протеклој 2016. години Капетан Мишин брег, поред многобројних домаћих гостију као и представника дипломатског кора, посетили и туристи из 47 земаља света.

ПРОФИЛ ПОСЕТИЛАЦА ЕКО ЕТНО-КОМПЛЕКСА „КАПЕТАН МИШИН БРЕГ“ ДОЊИ МИЛАНОВАЦ

Како се ради о пласману туристичких услуга, којима се комплекс бави, треба имати у виду специфичности које карактеришу ову привредну грану, а које се огледају у великој зависности од:

- инфраструктурних чинилаца,
- куповне моћи становништва,
- општих друштвених кретања,
- општих политичких прилика у земљи,
- стабилности домаће економије, поготово ако се ради о иностраној тражњи.

Полазећи од захтева да глобална конкуренција различитих дестинација и/или производа у туризму представља поштовање минимума правила игре и стандарда развоја, сагледана је постојећа понуда комплекса која може бити и проширена. Може бити проширена зато што данас у свету постоји око 300 различитих туристичких производа и различитих искустава од којих се најмање шездесет озбиљно маркетиншки комерцијализује. При томе, сваки туристички производ представља пословно подручје у коме долази до специфичне размене вредности за новац.

Према досадашњем искуству могуће је профилисати посетиоце комплекса према њиховим активностима. Посебно се издвајају:

одмор гостију, јединствена гостопримљивост, приступ у очувању амбијента и јединствена реклама живом речју „од уста до уста“ уз примену друштвених мрежа у комуникацији са корисницима услуга, створило је претпоставке да Еко етно-комплекс „Капетан Мишин брег“ буде препознатљив далеко изван Србије. Као јединствени репрезент српског туризма, с поносом се истиче чињеница да

- активности у природи – рекреација, одмор, лов, риболов, пешачење,
- еко-туризам – туризам који подржава заштиту природних ресурса,
- културни туризам – односи се на културу, историју, археологију,
- остали комбиновани облици туризма посебних интереса – догађаји, рекреација на отвореном, понуда и продаја локалних аутентичних сувенира и пољопривредних производа.

Туристички производ који пружа комплекс је сезоналан, ценовно еластичан уз кратак боравак, а туристе привлаче:

- природна околина са изузетним погледом на реку Дунав,
- снажне индивидуалне активности,
- мали објекти,
- посед у приватној својини,
- присутни су и остали интереси (пољопривреда, гастрономија...),
- персонализован однос са гостом,
- етика очувања/ограничења раста и друго.

Претходно упућује да се ради о туристичком производу посебних интереса и представља одморишну активност која се догађа у необичном, егзотичном окружењу, уско је повезан са високим нивом учествовања у активностима од стране госта и најчешће се догађа на отвореном простору. Производ обично представља додатну активност током главног одмора.

ПРОМЕТ ГОСТИЈУ И НОЋЕЊА ЕКО ЕТНО-КОМПЛЕКСА „КАПЕТАН МИШИН БРЕГ“ ДОЊИ МИЛАНОВАЦ

Неуређени статистички подаци о туристичком промету у Општини Мајданпек су основно ограничење како би се добила објективна слика о туризму општине Мајданпек и за подручје Ђердапске регије. Расположиви подаци нису систематизовани и корисни за озбиљнију анализу. Зато се за потребе сагледавања улоге и значаја еко етно-комплекса „КМБ“ користе подаци из евиденције којом располаже власник „КМБ-а“. Сажети преглед о кретању броја посетилаца и ноћења систематизован је за период од 2012. до 2016. године, мада су званични биланси сагласно Закону о рачуноводству за који се доставља биланс успеха расположиви за период април-децембар 2015. године. Пре овог периода подаци о посетама и ноћењима садржани су у евиденцији пословања пољопривредног газдинства, садашњег власника и оснивача еко етно-комплекса „КМБ“. Евиденција поред кумулативних података садржи и више информација о структури посетилаца, опису подручја, уз безброј података садржаних у књизи утисака.

Имајући у виду понуду комплекса са становишта обима услуга, подаци су разврстани управо према услугама које су користили – „обиласци са услугом хране и пића, гости са коришћењем ноћења“.

На основу расположивих података, кретање, односно остварени промет посетилаца који се може квалификовати као „излетнички туризам“ показује динамичан раст, и то уз високе стопе раста. Однос базна година 2012=100, 2016=187,7, при чему страни посетиоци бележе раст од 41,7%, а домаћи 122,9%. Ову констатацију потврђује и наредни табеларни преглед.

		2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Туристи излетници	Домаћи	1,015	848	1,613	1,449	2,262
	Страни	777	1,079	1,207	1,603	1,101
	Укупно	1,792	1,927	2,820	3,052	3,363
Индекс 2012=100,0		100,0	107,5	157,4	170,3	187,7

Извор: Интерна евиденција ЕКО ЕТНО-КОМПЛЕКС „КМБ“ Доњи Милановац

Међутим, кретање броја остварених ноћења има супротан смер. Тренд је у истој корелацији са туристичким кретањима у Републици Србији, општина Мајданпек. Нема података о остварењу ноћења по земљама порекла, али је чињеница да је дужина боравка гостију смањена, иако су цене услуга стабилне дужи период. Ова констатација могла би да се доведе

Сл. 7. Гости из Јужноафричке Републике на Капетан Мишином брегу

у везу са општим падом платежне моћи корисника услуга и притиском државе на буџет становништва и корисника туристичких услуга кроз разне видове фискалних и парафискалних захвата. Илустрације ради приказан је следећи преглед:

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Ноћења	1,280	929	830	805	1,069
Индекс 2012=100,0	100,0	72,6	64,8	62,9	83,5

Извор: Интерна евиденција ЕКО ЕТНО-КОМПЛЕКС „КМБ“ Доњи Милановац

И заиста, подаци потврђују присуство негативног кретања у остваривању броја ноћења туриста, што је како је већ описано о остварењу на подручју општине.

Од значаја је, такође, да се прикаже и податак о броју посета према земљама порекла посетилаца. Тај податак је веома значајан ако би желели да дамо оцену о успеху и ефикасности активности на плану презентације понуде.

ЗАКЉУЧАК И ПРЕПОРУКЕ

Међу више сагледаних питања у овом раду од суштинског значаја издвојена су:

- заштита и унапређење очуване природе, могућности и облици њеног коришћења у туризму и
- одрживост развоја туризма у заштићеним подручјима.

Заштићена и очувана природа треба да буде део одрживог привредног развоја и истовремено државна, друштвена и цивилизацијска обавеза да се овај део природе, као највиталнији део биодиверзитета трајно очува ради рекреативних, здравствених, културних и научних потреба садашњих и будућих генерација.

Одржива заштита природе подразумева планирање њеног функционалног коришћења за одређене намене, природно до утврђеног еколошког капацитета средине. Принципијелно посматрано, туризам је најкомпатибилнија делатност са заштитом природе јер су заштићена природна добра изузетне драги природе и значајни мотиви туристичке посете, па се зато туризам планира као саставни део заштићене природе.

Национални парк Ђердап по особеностима, сложености и значају укупних потенцијала разликује се од других националних паркова Србије. У питању су специфичне разлике које се пре свега огледају у величини и облику територије, високој комуникативности и саобраћајној повезаности, међудржавном граничном положају и природним и културним вредностима које су сконцентрисане непосредно у клисури.

Сл. 8. www.kapetanmisiinbreg.rs (Фото: КМБ, архива)

Туристички потенцијали Националног парка обилују у облицима, разноврсношћу и репрезентативношћу, а просторно су разуђени у складу са величином и одликама клисуре те положају на Дунаву. Међутим, ови потенцијали се и до данас незнатно користе у туризму. Услови развоја туризма су се временом битно мењали, а највише су зависили од саобраћаја, уосталом као и укупан привредни развој целог подручја.

Доњи Милановац је веће насеље у Ђердапу и носилац развоја туризма националног парка. Смештен је на топографски најлепшем месту у Ђердапској клисури.

Удаљен 5 км од Доњег Милановца смештен је Еко етно-комплекс „Капетан Мишин брег“, оснивача Живорада Стефановића. Комплекс је резултат реализације идеје да се потенцијали националног парка који се могу користити у туризму валоризују. Комплекс егзистира 15 година и прошао је више организационих фаза, почев од регистрованог пољопривредног газдинства до регистровања привредног субјекта. Комплекс је у целости финансиран из сопствених средстава и подржан изванредним људским ресурсима породице власника. Успешном комуникацијом и презентацијом понуде на тржишту комплекс је стекао поверење бројних туриста из земље и иностранства.

ЛИТЕРАТУРА

- Група аутора. (2015). *Лексикон Националног парка Ђергај*. Београд: Службени гласник.
- Maksin, Marija, Pucar Mila, Milijić Saša, Korać Miomir. (2011). *Održivi razvoj turizma u Evropskoj uniji i Srbiji*. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Marković, Srđan, Marković Zora. (1972). *Osnove turizma*. Zagreb: Školska knjiga.
- Николић, Стеван. (2006). *Туризам у заштићеним природним добрима Србије*. Београд: Завод за заштиту природе Србије.
- Орловић, С. Јовица. (1994). *Поречке сеобе*. Доњи Милановац: Месна заједница Доњи Милановац.
- Станковић, Стеван. (1995). *Туристичка географија СР Југославије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Suzana Stefanović, Živorad Stefanović

SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN THE AREA IRON GATE REGION WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT AND EKO ETNO COMPLEX “CAPTAIN MISHA HILL” DONJI MILANOVAC

S u m m a r y

This paper aims to examine the possibilities and risks for tourism development in the area of the Iron gate region with special emphasis on the development of eco and ethno tourism and organizing ethno complex.

Considering the importance of eco and ethno tourism as part of the overall development of all types of tourism from the economic and social angle as well as from the perspective of individual investors in the context of a comprehensive tourism policy of Serbia.

After presenting the current situation and key characteristics of the tourism sector, the subject of research narrows experiencing a reference to enterprising individual investors, the current constraints in the implementation of ideas and contribution to the local community in terms of increasing the contribution of employees.

After the review of opportunities and risks for the tourism business in the segment of eco and ethno tourism and the key elements of tourism policy, the main theme is a detailed analysis of the place and role of eco and ethno complex “Captain Misha hill” in the overall tourist offer of the Iron gate.

The analysis outlines the history of the business since its establishment until the end of 2016. with special emphasis on the development of the idea of establishing an ethno complex, content offerings, the number and structure of guests, as well as the effects and the net inflow. A special place in the analysis are specific aspects of services.

Within the wide range of services highlighted welcome, a short historical tale about the area attractions and historical figures, folk creativity, offering healthy food, the way of preparing and serving with the description of the table “ĐERDAPSKA SOFRA” making it known KMB.

At the end of the explanation given is the role of this type of tourism as an accelerator in the development of other economic sectors, on the one hand, and the current restrictions in all segments (infrastructure, education, financial) for faster development and a vision of possible solutions for the removal of restrictions.

Key words: eco and ethno tourism, restrictions, accelerator, table “Đerdapska sofrа”, outdoor gallery “man wood water”, biodiversity, sustainability